

М. О. Лиськов

кандидат юридичних наук, докторант кафедри
адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОТЕРЕЙНОЇ СФЕРИ

У науковій статті розкрито теоретичні підходи до видів методів дослідження. Визначено методологічний підхід дослідження лотерейної сфери. Розкрито класифікацію методів дослідження лотерейної сфери.

Ключові слова: лотерея, господарська діяльність, ліцензія, міжнародний досвід, житлова лотерея.

Постановка проблеми. Сучасна наука використовує велику кількість методів наукового пізнання, які утворюють цілісну систему. Зазначені методи класифікують за різними критеріями. Сьогодні не існує єдиної позиції щодо їх уніфікації. Лотерейна сфера є особливою сферою діяльності, розкриття особливостей функціонування якої першочергово потребує розкриття сутності та змісту методів її наукового пізнання.

Метою статті є наведення класифікації методів дослідження лотерейної сфери.

Стан дослідження. Загальнотеоретичні питання публічного адміністрування лотерейної сфери були предметом наукових пошуків таких фахівців, як А. Альохін, Ю. Козлов, А. Шпомер, С. Жилінський, Ю. Тихомиров, Ж. Іонова, О. Олейнік та інші. Окремі питання проблем випуску та проведення лотерей були предметом наукових пошуків В. Туманова та ін.

Виклад основного матеріалу. За сферою застосування І. Табарін виокремлює методи практичного наукового пізнання – емпіричні, методи теоретичного наукового пізнання – раціональні. За ступенем розповсюдженості – загальнонаукові та приватно-наукові. На думку вченого, залежно від виду дослідження загальні методи поділяються на методи емпіричного дослідження (споглядання, порівняння, експеримент), раціонального дослідження (сходження від абстрактного до конкретного, закони логіки тощо) та універсальні

раціонально-емпіричні методи (абстрагування, аналіз і синтез тощо). Також існують філософські методологічні підходи – діалектика та метафізика [5, с. 570].

На думку П. Рабиновича, систему методів становлять філософсько-світоглядні підходи (матеріалістичний чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний, визначення чи заперечення об'єктивних соціальних, у тому числі державно-правових, закономірностей і можливості їх пізнання, здобуття істинних знань про них); загальнонаукові методи, тобто такі, які використовуються в усіх або більшості наук (функціональний, структурний, сходження від абстрактного до конкретного, формально-логічні процедури); групові методи, тобто такі, які застосовуються лише в певній групі наук, наприклад тільки в суспільствознавстві (конкретно-соціологічне дослідження); спеціальні методи, тобто прийнятні для дослідження предмета якоїсь однієї науки [10, с. 103].

С. Щерба пропонує таку класифікацію методів пізнання за ступенем їх загальності: всеосяжні методи (діалектика та метафізика); загальні методи; спеціальні методи, які застосовуються в окремих науках (скажімо, лише в юриспруденції). Розрізняють також ті наукові методи, до яких вдаються на емпіричному рівні пізнання, і методи теоретичного осмислення дійсності [1].

Отже, з урахуванням викладених позицій щодо поняття методології та системи методів наукового пізнання вважаємо за доцільне охарактеризувати основні мето-

ди, що були використані в дослідженні публічного адміністрування лотерейної сфери в Україні.

Діалектичний метод наукового пізнання визначає шляхи будь-якого наукового дослідження. Він дає змогу дослідити всі явища у взаємозв'язку, взаємозумовленості та історичному розвитку. Діалектика, що основана на матеріалістичному розумінні природи суспільства, на розумінні людини як суспільної, конкретно-історичної істоти, може бути і є дійсно повним, всебічним, багатим за змістом вченням про розвиток. Обґрунтування та розкриття законів діалектики одночасно як законів буття та законів пізнання можливі лише за умови, що зрозуміла й досліджена роль суспільно-історичної практики як основного й визначального відношення людини до активної діяльності.

І. Діцген, описуючи одну з характерних ознак окресленого методу, зазначав: логіка прагне бути навчанням про закони логіки. Тим самим прагне бути і філософська спадщина – діалектика, перший параграф якої говорить: не мислення творить буття, але буття – мислення, частина якого являє собою це мислення, що займається зображенням істин [2, с. 45].

Завдяки діалектичному методу в праві досліджується уявлення про навколишню дійсність, цей метод застосовується для пізнання державно-правових явищ.

Застосування методу діалектики у сфері публічного адміністрування лотерейної сфери дає змогу визначити місце лотерей в системі азартних ігор, встановити особливості лотерейної діяльності відповідно до предмета адміністративного права та інших юридично-галузевих утворень в умовах постійного розвитку, взаємодії матеріального й ідеального, забезпечуючи матеріалістичний підхід до цих явищ. Також зазначений метод взято за основу під час визначення видів лотерей, виходячи з функціонально-категоріального використання.

Метод **метафізики** – це спроба дослідити царину надчуттєвого, пізнати надчуттєві реальності. Він використовувався в дослідженні сутності явища лотереї, що дало можливість абстрагуватися від реальної дійсності та отримати істинні результати пізнання.

Наступним методом, що був використаний у нашому науковому дослідженні, є **порівняння** – пізнавальна операція, що лежить в основі умовиводів щодо схожості чи відмінності об'єктів (або ступенів розвитку одного й того самого об'єкта). За допомогою порівняння виявляють якісні та кількісні характеристики предметів. Найпростішим і важливим типом відносин, що виявляються в ході порівняння, є відносини тотожності й відмінності. При цьому порівняння має сенс лише в сукупності «однорідних» предметів, що утворюють клас. Воно є основою такого логічного прийому, як аналогія, і вихідним пунктом порівняльно-історичного методу. Останній є таким методом, за допомогою якого шляхом порівняння виявляється загальне й особливе в історичних та інших явищах, досягається пізнання різних ступенів розвитку одного і того ж явища чи різних явищ. Цей метод дає змогу виявити й порівняти рівні розвитку явищ, що вивчаються, ті зміни, що відбулися, визначити тенденції розвитку [3, с. 26].

Як справедливо вказують французькі дослідники М. Доган і Д. Пелассі, «хоча спочатку порівняння може бути викликане пошуком інформації, воно одночасно є ключем до пізнання. Саме це робить його одним із найбільш плідних напрямів мислення» [4].

Порівняльний метод у роботі дуже активно використовується для наукового дослідження видів лотерей, систематизації та їх наукового тлумачення. Обґрунтовується їхня специфіка на підставі проведеного порівняльного аналізу видів і типів лотерей, розкривається їхня природа, зміст. Відповідно до виявлених результатів пропонується групування лотерейної сфери на засадах родо-видової систематизації.

Здійснюючи порівняльний аналіз ігор та азартних ігор, робимо висновок, що азартні ігри входять до сфери розваг людини, де видовими категоріями є галузь азартних ігор та галузь проведення парі. Одним із секторів галузі проведення парі є лотереї. Відповідно, лотерейний сектор азартних ігор – це суспільні відносини, що виникають, діють і припиняються під час реалізації лотерейної діяльності.

Ще одним методом, який використовується в роботі, є **гіпотетико-дедуктивний метод**, сутність якого полягає у створенні системи дедуктивно пов'язаних між собою гіпотез, з яких виводяться твердження щодо емпіричних фактів. Метод ґрунтується на виведенні (дедукції) умовиводів з гіпотез та інших посилянь, істинне значення яких невідоме. А це означає, що умовивід, отриманий на основі такого методу, буде мати лише вірогіднісний характер. З логічної точки зору гіпотетико-дедуктивний метод являє собою ієрархію гіпотез, ступінь абстрактності й спільності яких збільшується в міру віддаленості від емпіричного базису. Сходження від абстрактного до конкретного – це метод теоретичного дослідження та викладу, який полягає в русі наукової думки від вихідної абстракції (однобічне, неповне знання) через послідовні етапи поглиблення та розширення пізнання до результату – цілісного відтворення в теорії предмета, що досліджується. Передумовою цього методу є сходження від чуттєво-конкретного до абстрактного, виокремлення в мисленні окремих сторін предмета та їх «закріплення» у відповідних абстрактних визначеннях. Рух пізнання від чуттєво-конкретного до абстрактного – це і є рух від одиничного до загального, тут домінують такі логічні прийоми, як аналіз та індукція.

Метод аналізу ґрунтується на поділі об'єкта на складові частини з метою їх самостійного вивчення. Видами аналізу є механічний поділ, визначення динамічного складу, виявлення форм взаємодії елементів цілого, знаходження причин явищ, виявлення рівня знання та його структури тощо. Різновидом аналізу є поділ на класи (множини) предметів і підкласи – класифікація та періодизація.

У результаті використання методу аналізу було досліджено систему адміністративної відповідальності за порушення лотерейної сфери, виокремлено та досліджено специфіку та особливості складу правопорушень, що посягають на суспільні відносини у цій сфері. Серед системи засобів, якими урегульовано лотерейну сферу, виокремлено:

1) ліцензування господарської діяльності у сфері лотереї;

2) контроль і нагляд у сфері лотереї;

3) державну монополію на регулювання лотерейної сфери;

4) сертифікацію грального обладнання та програмного забезпечення до нього;

5) відповідальність за порушення правил лотерейної сфери.

Метод аналізу дав можливість розглянути сутність понять «галузь» і «сфера» та довести, що це родо-видові поняття.

Синтез – це об'єднання, реальне та розумове, різних сторін, частин предмета в єдине ціле. Синтез – це не довільне, еkleктичне поєднання розрізнених частин, «шматочків» цілого, а діалектична єдність із виділенням сутності. Слід відрізнити аналіз і синтез у науковому дослідженні від аналізу та синтезу у формальній логіці. Як відомо, у логіці під синтезом розуміють будь-яке поєднання за заданими ознаками. У науковому дослідженні до однієї групи включаються лише ті відомості, які відповідають головним, визначальним ознакам. Таким чином, аналіз і синтез зі звичайних логічних операцій перетворюються на особливі методи дослідження. Кожна наука має свій специфічний предмет дослідження, тому з'являються притаманні саме їй прийоми аналізу й синтезу, систематизації результатів спостереження, експерименту та обробки дослідних даних. Аналіз і синтез змістовно пов'язані між собою. Аналізуючи явище, розкладаючи його на складові частини та вивчаючи кожну окремо, слід розглядати їх як частини єдиного цілого.

Ще Арістотель говорив, що рука, яка відокремлена від тіла, є рукою лише за назвою. Це означає, що аналіз має переплітатися із синтезом, тобто співвідносити аналізовану частину із цілим, встановлювати її місце в цьому цілому, для чого потрібно дослідити частини в їхній сутності як складові частини цілого. У результаті такого аналізу можна виділити загальне як суттєве в предметі, що стане основою для синтезу. Завдання аналізу – це виділення тієї частини, з якої сам предмет виникає та розвивається. Об'єкт у синтезі становить єдність протилежностей, при цьому відтворюються його виникнення та розвиток. Якщо спочатку синтез є в аналізі, то потім містить аналіз у собі. У сучасному науко-

вому пізнанні теоретичні аналіз і синтез нерозривно пов'язані з практичними аналізом і синтезом – з практикою експериментування та із суспільно-історичною практикою взагалі. Лише в процесі практики перевіряються висновки, зроблені на основі аналізу, і підтверджуються теоретичні побудови синтезу.

Цей метод пізнання використовувався щодо виокремлення ознак гри та парі, а також під час дослідження особливостей адміністративної відповідальності за порушення правил лотерейної сфери.

У процесі **абстрагування** відбувається перехід (сходження) від чуттєво сприйнятих конкретних об'єктів (з усіма їхніми властивостями, сторонами тощо) до абстрактних уявлень про них, відтворених у мисленні. Абстрагування, таким чином, полягає в уявному нехтуванні якимись менш істотними властивостями, ознаками, зв'язками досліджуваного об'єкта з одночасним виділенням, формуванням однієї чи декількох істотних ознак, властивостей, зв'язків цього об'єкта. Результат, одержаний у процесі абстрагування, називають абстракцією (або використовують термін «абстрактне» – на відміну від «конкретного») [5, с. 17].

Д. Горський у цьому контексті відзначає, що абстрагуватися – означає відвернутися від багатства змісту конкретного явища, свідомо упустити з виду численні сторони та риси явища, але виявити типове, найбільш характерне й істотне в явищі, визначити закони, за якими воно існує, тобто розкрити його як наукову категорію [6, с. 37–45].

А. Васильєв вважає, що завдяки абстрактним поняттям, що зв'язані логічною системою правової теорії, є можливість виразити правову дійсність у всій її повноті й конкретності [7, с. 84]. Таким чином, без абстракції вийти на категоріальний рівень освоєння дійсності неможливо.

Суть абстрагування полягає у виділенні певної властивості предмета й послідовному планомірному відшаруванні від другорядних властивостей, зв'язків, відносин об'єкта пізнання тощо. Застосування абстрагування в дослідженні публічного адміністрування лотерейної сфери дає змогу запропонувати нові дефініції, сформулювати поняття адміністративної відпові-

дальності за порушення правил лотерейної сфери, дослідити специфіку санкцій, що застосовуються до фізичних і юридичних осіб за порушення приписів, котрі регулюють лотерейну сферу.

Наступним методом, використаним у роботі, є узагальнення – процес встановлення загальних властивостей і ознак предметів. Воно тісно пов'язано з абстрагуванням. Гносеологічною основою узагальнення є категорії загального та одиничного. Загальне є філософською категорією, яка відображає схожі, повторювані риси та ознаки, що належать кільком одиничним явищам чи всім предметам даного класу, а одиничне виражає специфіку, своєрідність саме цього явища (чи групи явищ однакової якості), його відмінність від інших. Узагальнення не може бути нескінченним. Його межею є філософські категорії, що не мають родового поняття, і тому узагальнювати їх не можна.

Отримання узагальненого знання означає більш глибоке відображення дійсності, проникнення в її сутність. На думку С. Ожегова, узагальнити – означає зробити висновок, відобразити основні результати в загальному положенні, надати узагальненого значення будь-чому [8].

Узагальнюючий метод широко використовувався в дослідженні засобів публічного адміністрування лотерейної сфери, а також у вивченні особливостей генезису становлення та розвитку лотерейної сфери. За допомогою цього методу було виокремлено особливості розвитку лотерейної сфери відповідного певного історичного періоду.

Наступним є **історико-матеріалістичний метод**, застосований у XIX сторіччі як один із найголовніших методів наукового пізнання. Цей метод тісно зв'язаний з методом діалектичного матеріалізму. Фактично він являє собою історичний підхід із позицій діалектичного матеріалізму. Цей метод вимагає конкретно-історичного підходу до правових категорій, норм і юридичної практики. Історична обумовленість правових категорій і інститутів дає змогу краще зрозуміти їхній зміст, джерела та перспективи розвитку.

Зазначений метод дав можливість аргументовано викласти періодизацію ста-

новлення та розвитку лотерейної сфери. Відповідно, у роботі виокремлено періоди становлення лотерейної сфери, який брав початок у I в. до н. е. та закінчувався у XVI ст. н. е.; середньовічного ренесансу, який діяв з XVI ст. до середини XIX ст.; абсолютної монархії, якій діяв з середини XIX ст. по 20-і роки XX ст.; радянський, який діяв з 20-х років XX ст. по 90-і роки XX ст.; української державності, який бере початок з 90-х років XX ст. і діє дотепер.

У межах історичного підходу активно застосовувався порівняльно-історичний метод – сукупність пізнавальних засобів, процедур, які допомогли виявити схожість і відмінність між явищами, що вивчаються, визначити їхню генетичну спорідненість (зв'язок за походженням), загальне та специфічне в їхньому розвитку.

За його допомогою шляхом зіставлення виявляється загальне й особливе в історичних явищах, пов'язане із запровадженням азартних ігор взагалі та лотерей безпосередньо на території певних держав у певні проміжки часу.

Метод аналогії ґрунтується на встановленні схожості в деяких властивостях і відносинах між нетотожними об'єктами. На підставі виявленої схожості робиться відповідний висновок – умовивід за аналогією. Аналогія дає не достовірні, а вірогідні знання. У висновку за аналогією знання, яке отримано від розгляду певного об'єкта («моделі»), переноситься на інший, менш досліджений і менш доступний для дослідження об'єкт.

Використання цього методу дало можливість аргументувати необхідність застосування в лотерейній сфері сертифіковане сертифікатом ISO 27001 (сертифікат стандарту системи управління інформаційної безпеки) і сертифікатом WLA/SCS (сертифікат стандарту контролю безпеки) обладнання, що дає можливість забезпечити безпечну та надійну організацію гри відповідно до високих стандартів державні лотереї.

Щодо **структуралізму** як наукового методу, то можна зазначити, що він як науковий напрям гуманітарних знань виник у 20-х роках XX століття. Його основою є встановлення структури як сукупності

відносин, яку розглядають не як «скелет» об'єкта, а як сукупність правил, за якими шляхом перестановки елементів структури можна отримати інші об'єкти [9, с. 657].

У межах структуралізму чільне місце посідають саме синхронічні дослідження об'єкта (а не діахронічні), вивчення його устрою, виокремлення складових частин і стійких зв'язків між ними. Наприклад, метод структуралізму широко застосовується в дослідженні місця лотерей серед азартних ігор, а також в опрацюванні нормативно-правового регулювання лотерейної діяльності в Україні.

Цей метод також знайшов своє застосування і під час дослідження механізму адміністративно-правового регулювання лотерейної сфери та виокремлення його елементів, таких як:

1) система правових актів, тобто сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, які на законному рівні урегульовують питання у сфері лотереї;

2) реалізація норм права, тобто втілення встановлених правових норм у діяльність суб'єктів лотерейної сфери через виконання юридичних обов'язків, використання суб'єктивних прав, дотримання заборон, застосування норм права (наприклад, додержання фінансово-економічних, технологічних та організаційних нормативів, встановлених ліцензійними умовами);

3) суб'єкти, які наділені публічно-владними повноваженнями та компетенцією (публічна адміністрація);

4) правовідносини, які виникають між суб'єктами у сфері лотереї (з одного боку – органи публічної адміністрації, а з іншого – оператори, розповсюджувачі державних лотерей і фізичні особи);

5) наявність адміністративно-правових засобів регулювання сфери лотереї.

Системний підхід – це сукупність загальнонаукових методологічних принципів (вимог), в основі яких лежить розгляд об'єктів як систем. До цих вимог належать: а) виявлення залежності кожного елемента від його місця та функцій у системі з урахуванням того, що властивості цілого не можна звести до суми властивостей цих елементів; б) аналіз того, наскільки поведінка системи зумовлена як особли-

востями її окремих елементів, так і властивостями її структури; в) дослідження механізму взаємодії системи та середовища; г) вивчення характеру ієрархічності, притаманного даній системі; д) забезпечення всебічного багатоаспектного опису системи; є) розгляд системи як динамічної цілісності, що розвивається.

Системний метод використовувався в дослідженні суб'єктів організації лотерейної діяльності. Доводиться, що залежно від обсягу компетенції публічного адміністрування у сфері лотерейної діяльності органи публічної адміністрації поділяються на органи загальної компетенції (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування) та органи спеціальної компетенції (Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба України, Державна фіскальна служба України, Державна регуляторна служба України, Державна служба фінансового моніторингу України).

Висновки. Застосування цих методів дало змогу визначитися щодо кількісних показників проведення лотерей у різний період часу, участі людей у розіграші лотерей, наявності призових фондів, прогресивної кількості залежних від азартних ігор тощо.

Треба відзначити, що розглянуті методи не вичерпують методологічне різноманіття підходів до пізнання питань публічного адміністрування лотерейної сфери в Україні, але саме вони є найбільш затребуваними інструментами у такому пізнанні.

Список використаної літератури:

1. Щерба С.П. Філософія : [підручник] / С.П. Щерба, О.А. Заглада. – К. : Кондор, 2011. – 548 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/774/56/>.
2. Дицген И.П. Завоевания (аквизит) философии и письма о логике. Специально демократически-пролетарская логика. – 3-е изд., доп. / И.П. Дицген. – М. : П.Г. Дауге, 1913. – 252 с.
3. Основи методології та організації наукових досліджень : [навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів] / за ред. А.Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
4. Доган М. Сравнительная политическая социология / М. Доган, Д. Пеласси. – М. : Соц.-полит. журн., 1994. – 272 с.
5. Сербин Р.А. Публічно-правове адміністрування благодійництва в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Р.А. Сербин ; ХНУВС. – Х., 2016. – 446 с.
6. Горский Д.П. Вопросы абстракции и образования понятий / Д.П. Горский. – М. : Изд. АН СССР, 1961. – 351 с.
7. Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права / А.М. Васильев. – М. : Юридическая литература, 1976. – 265 с.
8. Ожегов С.И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведовой. – 14-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1983. – 816 с.
9. Грецкий М.Н. Структурализм / М.Н. Грецкий / Философский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.

Лиськов М.А. Классификация методов исследования лотерейной сферы

В научной статье раскрыты теоретические подходы к видам методов исследования. Определен методологический подход исследования лотерейной сферы. Раскрыта классификация методов исследования лотерейной сферы.

Ключевые слова: лотерея, хозяйственная деятельность, лицензия, международный опыт, жилищная лотерея.

Lyskov M. Classification of lottery areas research methods

In this scientific article the theoretical kinds of methods are approaches. Defined methodological approach of research lottery sector. Reveals the classification of research methods lottery areas.

Key words: lottery, economic activity, license, international experience, housing lottery.